

Warszawa, 5 września 2023 r.

dr hab. Arkadiusz Michał Kowalski, prof. SGH
Instytut Gospodarki Światowej
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

**Recenzja rozprawy doktorskiej
magistra Tomasza Andrzeja Tomaszewskiego
pt. „Reorganizacja i determinanty partycypacji krajów w globalnych łańcuchach
wartości (GVC) w okresie spowolnienia procesów globalizacyjnych”
napisanej pod kierunkiem dr hab. Joanny Kuczewskiej, prof. Uniwersytetu Gdańskiego**

1. Informacje formalne

Podstawą przygotowania recenzji jest decyzja Rady Dyscypliny Ekonomia i finanse Uniwersytetu Gdańskiego z dnia 13 lipca 2023 r. o powołaniu niżej podpisanego na recenzenta rozprawy doktorskiej magistra Tomasza Andrzeja Tomaszewskiego pt. „Reorganizacja i determinanty partycypacji krajów w globalnych łańcuchach wartości (GVC) w okresie spowolnienia procesów globalizacyjnych”. Łączna objętość pracy wynosi 218 stron. Analiza struktury pracy, rozkładu treści w poszczególnych rozdziałach oraz uzupełniających elementów rozprawy (wstęp, bibliografia i załączniki) pozwala na pozytywną ocenę dysertacji od strony formalnej.

2. Dobór tematu rozprawy doktorskiej i oryginalność podjętego problemu badawczego

Przedmiotem recenzowanej rozprawy doktorskiej magistra Tomasza Andrzeja Tomaszewskiego są globalne łańcuchy wartości, analizowane w kontekście dokonujących się w nich zmian, w szczególności w okresie spowolnienia procesów globalizacyjnych. Tym samym dysertacja wpisuje się w nurt badań nad problematyką, która ma coraz większe znaczenie we współczesnej ekonomii międzynarodowej. Znaczenie praktyczne podjętej tematyki jest z kolei związane z tym, że władze różnych państw poszukują skutecznych instrumentów do stwarzania odpowiednich warunków do ukierunkowania wsparcia dla globalnych łańcuchów wartości w warunkach istotnej niepewności wynikającej ze zmieniającego się otoczenia. W pracy podjęto więc temat ważny i interesujący, tak z punktu widzenia teorii, jak i praktyki. Należy wysoko ocenić oryginalność podjętego problemu

badawczego, gdyż o ile istnieje wiele publikacji poruszających różnorodne wątki związane z globalnymi łańcuchami wartości, to recenzowana rozprawa wypełnia znaczącą lukę badawczą, ponieważ w sposób syntetyczny zawiera analizę uwzględniającą wszystkie dostępne sektory w jednolitym szeregu czasowym, uwzględniając istotne szoki występujące w ostatnich latach w gospodarce światowej, takie jak globalny kryzys finansowy oraz pandemię COVID-19 i agresję Rosji na Ukrainę. Dwa ostatnie z wyżej wymienionych zostały zaliczone przez Autora do tzw. czarnych łabędzi, a więc wydarzeń wyczerpujące znamiona nagłych, bezprecedensowych, trudnych lub niemal niemożliwych do przewidzenia. Biorąc więc pod uwagę zarówno kwestie poznawcze, jak i ich potencjalny wymiar aplikacyjny, praca stanowi oryginalną próbę rozwiązania ważnego i aktualnego problemu naukowego.

3. Ocena poprawności i kompletności celów rozprawy doktorskiej i postawionych pytań badawczych oraz zastosowanych metod badawczych

Głównym celem badawczym przedstawionym w streszczeniu rozprawy doktorskiej było „zbadanie determinant rozwoju globalnych łańcuchów wartości w światowej gospodarce, biorąc pod uwagę istniejące nierównowagi rozwojowe” (s. 2). We Wstępie, cel ten został jednak przedstawiony w nieco inny sposób, jako: „wskazanie kluczowych determinant rozwoju globalnych łańcuchów wartości oraz handlu wartością dodaną w kontekście zmian globalizacyjnych, które nastąpiły głównie w pierwszych dwóch dekadach XXI w.” (s. 10). W mojej ocenie bardziej prawidłowe jest to drugie ujęcie celu, ponieważ pełniej odnosi się do zakresu badań przeprowadzonych przez Doktoranta. Ponadto, celem badawczym nie może być samo „zbadanie”, podobnie jak „analiza” (która jest metodą a nie celem); stąd w mojej ocenie niewłaściwie zostały użyte słowa „przeanalizowanie” w pierwszych dwóch z trzech celów szczegółowych: „1. Przeanalizowanie dynamiki zmian w handlu wartością dodaną na poziomie krajowym i sektorowym, uwzględniając różne miary uczestnictwa w GVC i heterogeniczność gospodarek. 2. Przeanalizowanie pozycji krajów i sektorów w GVC (reorganizacji powiązań w GVC). 3. Zaproponowanie scenariuszy rozwoju GVC” (s. 10). Przy drobnym przeformułowaniu tych celów, są one jednak adekwatne do postawionego problemu badawczego i w precyzyjny sposób określają kierunek i zakres badań.

W toku badawczym w rozprawie doktorskiej sformułowano następujące hipotezy badawcze:

- Hipoteza badawcza 1: Gospodarki rozwinięte, rynki wschodzące i kraje rozwijające się charakteryzują się istotnym zróżnicowaniem w handlu wartością dodaną zarówno na poziomie krajowym, jak i sektorowym.
- Hipoteza badawcza 2: Analizowane sektory charakteryzują się różną dynamiką zmian powiązań w kontekście handlu wartością dodaną.
- Hipoteza badawcza 3: W ujęciu międzynarodowym dochodzi do silnej reorganizacji powiązań w ramach GVC (pod względem zmian pozycji krajów w łańcuchach wartości).
- Hipoteza badawcza 4: Determinanty rozwoju GVC w sposób zróżnicowany wpływają na poszczególne typy uczestnictwa (m.in. forward, backward) krajów w GVC.

Postawione hipotezy są spójne, kompletne i składają się na kompleksowy obraz badanego zagadnienia, a ich empiryczna weryfikacja umożliwiła Doktorantowi realizację założonych celów badawczych. Należy wysoko ocenić więc znajomość metodologii badań, ponieważ w rozprawie wykorzystano szereg metod badawczych (w szczególności modelowanie ekonometryczne), które umożliwiły udzielenie odpowiedzi na postawione pytania badawcze, sformułowania prawidłowych wniosków i właściwe udokumentowanie otrzymanych wyników badań.

4. Poprawność struktury i ocena zawartości merytorycznej rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska magistra Tomasza Andrzeja Tomaszewskiego posiada standardowy układ podziału na część teoretyczną i empiryczną. Jest to układ o przejrzystej i logicznej strukturze, która umożliwiła poprawne ujęcie analizowanych problemów badawczych. Zasadnicza część merytoryczna dysertacji została ujęta w pięciu tematycznie wyodrębnionych rozdziałach. Poprzedza je Wstęp, w którym Autor, uzasadniając potrzebę podjęcia badań nad globalnymi łańcuchami wartości, przedstawia zasadnicze założenia i cel pracy, formułuje hipotezy oraz wskazuje metody ich testowania, a także omawia treść poszczególnych rozdziałów. Ta część pracy w precyzyjny sposób charakteryzuje istotę badań podjętych przez Doktoranta i została napisana zgodnie ze standardami pracy naukowej.

W rozdziale pierwszym opracowano teoretyczne podstawy problematyki łańcuchów wartości. Przedstawiono ewolucję podejścia do fragmentaryzacji produkcji, począwszy od łańcuchów towarów, łańcuchów wartości, sieci produkcyjnych w ujęciu globalnym, aż po

globalne łańcuchy wartości. W umiejętny i dogłębny sposób przedstawiono związany z przedmiotem dysertacji aparat pojęciowy, obejmujący zbiór podstawowych definicji, pojęć i klasyfikacji. Na wyróżnienie zasługuje także zaproponowanie na podstawie przeglądu literatury własnej definicji globalnych łańcuchów wartości, które Autor określił jako „zaawansowane, sekwencyjne, wieloetapowe powiązania o charakterze pionowym w różnego typu organizacjach i sektorach (zarówno tradycyjnych, jak i nowoczesnych, nasyconych wiedzą), które prowadzą do stworzenia ponadnormatywnej wartości finalnej (i jednocześnie zauważalnej na etapie eksportu pośredniego), będącej przedmiotem obrotu handlowego” (s. 18). Warto zauważyć, że definicja ta łączy zagadnienie łańcuchów wartości z obrotem handlowym, co dobrze koresponduje z celem i zakresem rozprawy. Podstawy teoretyczne opracowane z pierwszym rozdziale obejmują zatem także zagadnienie handlu związanego z wartością dodaną, form obecności wartości dodanej w handlu, a także sposobów ewidencjonowania jej przepływów. Reasumując zawartość rozdziału pierwszego należy stwierdzić, że Autor z sukcesem uporał się z niełatwym zadaniem uporządkowania zagadnień związanych z koncepcją globalnych łańcuchów wartości i handlu wartością dodaną. Przeprowadzone rozważania posiadają znaczącą wartość poznawczą, a Doktorant wykazał się umiejętnością krytycznej analizy literatury przedmiotu i wyciągania wniosków.

W drugim rozdziale przedstawiono determinanty rozwoju globalnych łańcuchów wartości, analizując to zagadnienie zarówno z perspektywy historycznej, jak i koncentrując się na najnowszych wydarzeniach, takich jak COVID-19 i wojna w Ukrainie. Na początku rozdziału przedstawiono kluczowe zdarzenia wpływające na wysokość taryf celnych w XX w. i rosnącą otwartość gospodarek na handel międzynarodowy, takie jak utworzenie Układu Ogólnego w Sprawie Ceł i Handlu (GATT) a następnie Światowej Organizacji Handlu (WTO), a także występujące na poszczególnych kontynentach procesy integracyjne. Jednocześnie wskazano na intensyfikację działań w ramach globalnych łańcuchów wartości oraz jej współwystępowanie ze wzmożoną aktywnością korporacji transnarodowych, czego rezultatem był dynamiczny wzrost zagranicznych inwestycji bezpośrednich. Jednocześnie do rozwoju globalnych łańcuchów wartości przyczynił się rozwój technologii, w szczególności technologii ICT, wpływających na zwiększanie szybkości przepływu informacji i coraz niższym kosztem ich pozyskiwania. Autor wskazał także, że rozszerzanie się procesów globalizacyjnych było związane z rosnącą swobodą przepływu osób, kapitału, pracy oraz usług, co umożliwiało większe zaangażowanie ludzkie i gospodarcze w prowadzenie biznesu

poza krajem macierzystym oraz świadczenie pracy i usług za granicą. Zwracając uwagę na dynamikę rozwoju globalnych łańcuchów wartości w ostatnim dwudziestoleciu XX w. oraz w pierwszym dwudziestoleciu XXI w. nie sposób pominąć kwestii związanych z potencjalnym zaburzeniem ich rozwoju. Pod koniec rozdziału przedstawiono zatem występujące zwłaszcza w przeciągu ostatnich dekad czynniki, które mogą być uznawane za destymulanty rozwoju łańcuchów oraz handlu wartością dodaną. Należą do nich: azjatycki kryzys finansowy z 1997 r., bańka dot-com w 2000 r. oraz globalny kryzys finansowy zapoczątkowany w 2008 r., a zwłaszcza wspomniane wcześniej czarne łabędzie z ostatnich kilku lat: COVID-19 i wojna w Ukrainie. Wpłynęło to na intensyfikację procesów reshoringu, czyli zmianę paradygmatu rozproszonej w skali globalnej produkcji dóbr, na przenoszenie powrotnie procesów produkcyjnych z zagranicy do lokalizacji macierzystej.

Dwa pierwsze rozdziały stanowią podstawę do analizy empirycznej, której wyniki zostały przedstawione w kolejnych rozdziałach. Rozdział trzeci zawiera analizę dynamiki rozwoju udziałów w handlu wartością dodaną poszczególnych krajów, grup krajów oraz sektorów. Badanie dotyczące zróżnicowania handlu wartością dodaną oparte jest na klasycznych tabelach input-output (przepływów międzygałęziowych). Na pozytywną ocenę zasługuje zastosowanie wyspecjalizowanych narzędzi badawczych do pozyskiwania danych empirycznych, tj. specjalistycznych komend w programie STATA, co pozwoliło zautomatyzować pozyskiwanie danych z baz: OECD TiVA (ang. Trade in Value Added), WIOD (World Input-Output Database), UNCTAD-EORA oraz ADB-MRIO.

W rozdziale czwartym za pomocą modelowania ekonometrycznego badano kluczowe determinanty rozwoju globalnych łańcuchów wartości i ich wpływ na łańcuchy wartości dodanej. Populację badania ekonometrycznego stanowiły kraje rozwinięte, rynki wschodzące oraz gospodarki rozwijające się, które stanowią zdecydowaną większość światowego handlu wartością dodaną oraz odpowiadają za większą część światowego przepływu dóbr pośrednich. W rozdziale przeprowadzono szczegółową analizę wpływu poszczególnych determinant rozwoju globalnych łańcuchów wartości na różne miary uczestnictwa i pozycji w nich poszczególnych państw. Następnie poddano badaniu zróżnicowanie kierunku i siły wpływu poszczególnych determinant rozwoju globalnych łańcuchów wartości dla danych grup krajów wg porozumień integracyjnych (Unia Europejska, ASEAN, NAFTA, MERCOSUR) oraz według kryterium dochodowego Międzynarodowego Funduszu Walutowego, zgodnie z

którym można wyróżnić: kraje rozwinięte, azjatyckie rynki rozwinięte, kraje Ameryki Łacińskiej, rynki wschodzące i kraje rozwijające się.

W rozdziale piątym omówiono w sposób zbiorczy wyniki badania, odnosząc je do hipotez badawczych i uzupełniając je o element dyskusji dotyczącej otrzymanych wyników. Doktorant opracował także potencjalne scenariusze rozwoju handlu w ramach globalnych łańcuchów wartości, ze szczegółowym uwzględnieniem obecnych trendów w wymianie oraz czynników ją zaburzających. Zakończenie dysertacji stanowi wartościowe zestawienie wyników przeprowadzonych badań, które oprócz wniosków odnoszących się do postawionego celu i hipotez. Sposób udzielanych przez Doktoranta odpowiedzi na sformułowane w pracy pytania jest dojrzały i wynika z przeprowadzonego badania naukowego. Podsumowując zawartość merytoryczną dysertacji chciałbym wyrazić opinię, że magister Tomasz Andrzej Tomaszewski wykazał, że posiada bardzo dobry warsztat badawczy, a wnioski, które wyprowadza, są rzeczowe i wartościowe.

5. Rezultaty badawcze

Doktorant podjął temat aktualny i ważny zarówno z naukowego, jak i z praktycznego punktu widzenia. W wyniku przeprowadzonych analiz, dokonanych na podstawie szerokiego przeglądu literatury polskiej i zagranicznej oraz opracowanego materiału empirycznego, Autor osiągnął postawiony cel i prawidłowo zweryfikował przyjęte hipotezy badawcze. Na wysoką ocenę zasługuje zarówno teoretyczna część pracy, jak i wyniki przeprowadzonych w profesjonalny sposób badań empirycznych. Do szczególnych osiągnięć Doktoranta zaliczam:

- przedstawienie ewolucji podejścia do fragmentaryzacji produkcji, począwszy od łańcuchów towarów, łańcuchów wartości, sieci produkcyjnych w ujęciu globalnym, aż po globalne łańcuchy wartości,
- uporządkowanie aparatu pojęciowego związanego z globalnymi łańcuchami wartości, wraz z zaproponowaniem na podstawie przeglądu literatury własnej definicji tego terminu,
- wypełnienie istotnej luki badawczej dzięki ujęciu wszystkich dostępnych sektorów w jednolitym szeregu czasowym, uwzględniając szoki występujące w ostatnich latach w

- gospodarce światowej, takie jak globalny kryzys finansowy czy określane mianem czarnych łabędzi pandemię COVID-19 i agresję Rosji na Ukrainę,
- nakreślenie charakterystyki eksportowej analizowanych krajów i sektorów pod względem handlu wartością dodaną,
 - przeprowadzenie autorskich badań ekonometrycznych określających wpływ determinant rozwoju globalnych łańcuchów wartości na poszczególne typy partycypacji i pozycję krajów w łańcuchach wartości,
 - opracowanie własnej miary pozycji krajów i sektorów w globalnych łańcuchach wartości, nazwanej przez Autora „upstream”, zachowującej się w podobny sposób, jak miara „forwardness” wyliczana przez Bank Światowy,
 - wykazanie, że kraje rozwinięte oraz rynki wschodzące i kraje rozwijające się w odmienny sposób uczestniczą w powiązaniach o charakterze globalnych łańcuchów wartości, zarówno pod względem krajowej i zagranicznej wartości dodanej w eksporcie, jak i pozycji w globalnych łańcuchach wartości typu „upstream” lub „downstream”,
 - wykazanie wysokiej zmienności globalnych łańcuchów wartości w kierunku ich reorganizacji, mogącej przybierać zróżnicowaną formę – regionalizacji, reshoringu, czy też dywersyfikacji.

Jednym z wątków poruszanych w pracy był wpływ rozwoju technologii rozwoju na globalne łańcuchy wartości. Zagadnienie to może być rozszerzone poprzez analizę zagadnienia transformacji cyfrowej, która wpływa na reorganizację poszczególnych etapów łańcucha i zmiany istotności jego elementów. Coraz więcej procesów jest automatyzowanych i przenoszonych do przestrzeni wirtualnej, umożliwiając m.in. dostosowywanie się do dynamicznych zmian otoczenia oraz skracanie czasu reakcji, co stanowi jeden z kluczowych czynników determinujących przewagę konkurencyjną. W tym kontekście chciałbym sformułować dla Doktoranta pytanie, na ile wykorzystanie różnorodnych technologii zaliczanych do Przemysłu 4.0 wpłynęło na reorganizację globalnych łańcuchów wartości i ich transformację w kierunku cyfrowych łańcuchów wartości? Czy cyfryzacja wpływa na różnice w uczestnictwie krajów i sektorów w globalnych łańcuchach wartości?

6. Ocena strony formalnej i technicznej rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska została przygotowana poprawnie pod kątem redakcyjnym. Praca charakteryzuje się komunikatywnym i dobrym stylistycznie językiem. Doktorant wykazał dużą dyscyplinę w formułowaniu swoich myśli, co ułatwia percepcję tej dość skomplikowanej tematyki. W zasadnych przypadkach podane zostały angielskie odpowiedniki terminów zapożyczonych z literatury anglosaskiej. Budowa tabel, wykresów i rysunków jest właściwa i zostały one odpowiednio oznaczone oraz objaśnione w tekście. Nie budzi zastrzeżeń posługiwanie się cytatami, tzn. Doktorant w poprawny sposób odwołuje się do literatury.

7. Ocena końcowa

Analiza całości recenzowanej rozprawy doktorskiej magistra Tomasza Andrzeja Tomaszewskiego pozwala na stwierdzenie, że stanowi ona interesujące i wartościowe studium badawcze dotyczące problematyki globalnych łańcuchów wartości, w szczególności w okresie spowolnienia procesów globalizacyjnych. Podstawowe zadania badawcze zostały przez Doktoranta wykonane w sposób prawidłowy, a merytoryczne i formalne walory dysertacji dowodzą opanowania przez niego właściwego warsztatu badawczego, niezbędnego do prowadzenia pracy naukowej. Przedstawione w niniejszej recenzji uwagi mają charakter polemiczny i nie ograniczają wysokiej oceny dysertacji.

Na podstawie całościowej oceny rozprawy doktorskiej magistra Tomasza Andrzeja Tomaszewskiego stwierdzam, że w pełni odpowiada ona wymaganiom stawianym pracom doktorskim. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie recenzowanej dysertacji do publicznej obrony.

Biorąc pod uwagę aktualność i wagę podjętej problematyki, dużą wartość poznawczą wyników badań oraz wysoki poziom merytoryczny pracy, w szczególności w części, w której zastosowano modelowanie ekonometryczne, pragnę złożyć wniosek o wyróżnienie recenzowanej rozprawy doktorskiej magistra Tomasza Andrzeja Tomaszewskiego **nagrodą**.

05.09.2023, Arkadiusz Kowalski

/podpisano kwalifikowanym podpisem elektronicznym/